

*Als kind heb ik nooit getwijfeld
over wat ik later wilde worden.
iets met schrijven en iets met tekenen*

SCHEPPINGSDRANG

Joke van Leeuwen is veertig jaar schrijver

Omdat het in 2018 veertig jaar geleden is dat Joke van Leeuwen haar eerste boek publiceerde, vroeg *Ons Erfdeel* haar om een zelfportret als schrijver: 'In al mijn werk probeer ik zwaarte en lichtheid in evenwicht te brengen, het soort humor te bezigen dat wortelt in ernst, en het soort verbeelding dat wortelt in werkelijkheid.' Omdat bij haar de tekeningen altijd het verhaal meevertellen, bezorgde ze ons ook een passende illustratie.

_ JOKE VAN LEEUWEN

Dat gebeeldhouwde woord scheppingsdrang, ik zou het in een gesprek maar met moeite bezigen, en toch weet ik dat ik deze drang heb sinds ik een meisje was en sommige mensen nog deden alsof alleen mannen hem op een serieuze manier bezaten en vrouwen genoeg hadden aan baren, als hun soort van scheppingsdaad.

Het is een opdringerige en tegelijkertijd gelukscheppende aanwezigheid, zozeer dat als een verhaal of dichtbundel voltooid is, er na de voldoening een hinderlijke leegte ontstaat en ik me tijdelijk, zij het nooit lang, een werkloze voel, klaar voor een nieuwe ingeving die genoeg potentie heeft om er mee te gaan worstelen.

CADEAUS IN MIJN HOOFD

Een roman begint voor mij met één of meer beelden. Het eerste dat me voor ogen kwam en het begin bleek van mijn laatste roman *Hier* was van een overmatig gezette man op een bed. Ik besepte nog niet wat hij daar deed, maar wel dat er iets uit dat beeld zou groeien. En dat gebeurt al schrijvende. Ik maak geen schema's, ik zie een deel van de weg die voor me ligt in de verwachting dat die weg, ook als ik hem nog maar een beetje zie, verder doorloopt, en in mijn verbeelding ontstaan personages die volop tot leven komen en met wie ik al schrijvende meeleef. Dan zit ik onder hun huid en komen er nieuwe perspectieven op, als cadeaus in mijn hoofd.

De verbeelding wordt gevoed door wat ik zie, lees of meemaak. De fictieve grens in *Hier* is een samenstelling van allerlei indrukken en ervaringen uit de werkelijkheid, de scènes die zich in een leger afspelen zijn gevoed door getuigenissen van soldaten, en ik herinnerde me weer dat ik op mijn lagere school in Amsterdam een potloodhoge

Zelf was ik mijn geboorteland nog niet uit geweest, maar ik begreep dat verbeelding je verder brengt

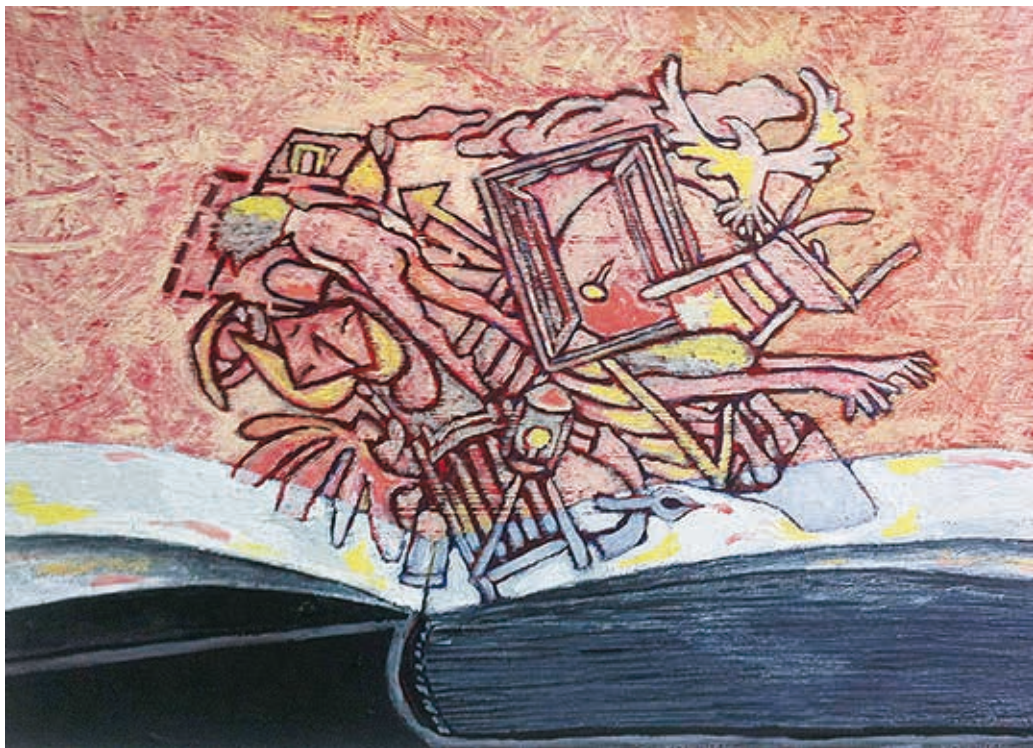
Nederlandse vlag moest breien die voor geen meter wapperde, en in Hoegaarden een bord met fietsroutes had bekeken waarbij alle mogelijkheden ten zuiden van de zeer nabije taalgrens onleesbaar of afwezig waren. Zulke associaties kwamen in een andere vorm in het boek terecht. Voor mijn roman *De onervarenen*¹ voer ik mee op een vrachtschip naar Paramaribo om de oceaan

te leren kennen, en voor *Feest van het begin*² las ik eindachtttiende-eeuwse kronieken in een Frans dat nauwelijks van het huidige verschilde en genoot ik van de levendige stijl van een van de kroniekschrijvers. Zo voedt de werkelijkheid op vele manieren de verbeelding. Ik moet daarbij denken aan het beeld *Koning en Koningin* van Henry Moore, dat dicht bij de ingang van het Antwerpse Middelheimmuseum staat: de voeten realistisch vormgegeven, de hoofden geabstraheerd.

In een recensie over *Hier* werd het fictieve van de locatie bekritiseerd, maar een roman is fictie, de personages zijn fictief, dus ook als een locatie aanwijsbaar is, gaat het nog steeds om fictie. Bovendien: toen ik in de jaren negentig *Bezoekjaren*³ schreef, benoemde ik de Marokkaanse steden waar het verhaal zich afspeelde wel, maar merkte ik aan de reacties van lezers dat de betekenis van mijn verhaal die lokaal aan te wijzen werkelijkheid oversteeg. Een oudere Nederlandse vrouw zei bijvoorbeeld dat ze de angst herkende die ze zelf als kind in de Tweede Wereldoorlog ervoer, en Japanse jongeren die niet of nauwelijks wisten waar Marokko lag, waren geraakt door de maatschappelijke durf van de twee oudste jongens in het gezin. Daarom deed ik het in *Feest van het begin* anders: ik koppelde de al te bekende termen en plaatsaanduidingen in verband met de Franse revolutie los door ze anders te formuleren. En in *De onervarenen* komen in het fictieve dorp dat de kolonisten stichten getuigenissen uit verschillende werkelijkheden samen, van een dominante eigenaar in Brazilië tot een epidemie in Suriname. In *Hier* zijn tijd en plaats nog onbestemder, of liever: opgebouwd uit een nog grotere variëteit aan tijden en plaatsen. En waar er enerzijds altijd wel iets van mijn eigen biculturele achtergrond valt te bespeuren, maakt fictie het anderzijds mogelijk om breder en vanuit een ander perspectief naar de eigen tijdgeest te kijken.

NIET LIEF GENOEG

Als kind heb ik nooit getwijfeld over wat ik later wilde worden. Iets met schrijven en iets met tekenen. In een te groot handschrift pende ik de avonturen neer van een jongen en een meisje die volstrekt gelijkwaardig samen op de rug van een walvis de wereldzeeën bevoeren. Zelf was ik mijn geboorteland nog niet uit geweest, maar ik begreep dat verbeelding je verder brengt. Thuis hadden we veel boeken, ook de goede kinderliteratuur van die dagen. Toen mijn moeder uit *Winnie de Poeb* voorlas en er zelf hard om moest lachen begreep ik dat kinderboeken geen reservaat hoefden te zijn.

© Joke van Leeuwen

Kort erna begon ik een huiskrant, handgeschreven in een preekschriftje van mijn vader. Mijn moeder kreeg het maandelijks nieuwe exemplaar als eerste in handen. Achter de deur bleef ik luisteren of ze misschien een keer in de lach schoot, en als dat gebeurde, voelde ik me innig tevreden, want ik had haar aan het lachen gebracht met iets wat ik had opgeschreven.

Ik werd puber, woonde inmiddels in Brussel en bezocht een atheneum waar op één keer na geen interesse was voor het schrijven en op papier schilderen waar ik thuis volop mee bezig was. Op basis van de testen die het PMS-centrum⁴ in het laatste schooljaar afnam, werd me geadviseerd om arts te worden, iets wat nog geen seconde bij me was opgekomen. Als ik vertelde dat ik wilde schrijven en tekenen, zei de een dat je daar geen droog brood mee kon verdienen en de ander: o, dus binnenhuisarchitectuur.

In Antwerpen ging ik naar de kunstacademie, ik was een van de weinige meisjes op kot⁵, net achttien geworden. De meeste tijd bracht ik dat eerste jaar door in een atelier met stoffige doeken en droogbloemen die we moesten naschilderen, want verse, zei men, moesten eerst in hogere regionen worden aangevraagd. Ik ging bij het raam staan, schilderde de daken van Antwerpen en kreeg weerzin tegen de geur van olieverf. Intussen was ik op mijn kot veel gaan schrijven, alsof ik daarmee uit het keurslijf van de opleiding kon ontsnappen. Ik wilde voor volwassenen schrijven, maar had het gevoel dat ik eerst meer ervaringen van allerlei slag moest opdoen. Toch stuurde ik een lang verhaal dat 'Buurmans gek' heette op naar een schrijfwedstrijd voor jongeren uit Zuid-Nederland en Vlaanderen. De brief waarin ik werd uitgenodigd op de prijsuitreiking te komen, raakte nog voor ik hem had gelezen zoek tussen de bladzijden van een boek en vond ik nog net op tijd terug om de trein naar Eindhoven te kunnen nemen, waar Judith Herzberg de tien zogeheten ontmoetingsprijzen uitreikte. Tot de andere winnaars behoorden Luuk Gruwez en Eriek Verpale.

Mijn academiestudies voltooide ik aan Sint-Lukas in Brussel. Het eindwerk bestond als gebruikelijk uit een grafische reeks op basis van iets Bijbels, dat jaar de Tien Geboden. Terwijl ik met mijn protestantse achtergrond eerst aan enige exegese deed en toen tien linsneden maakte, zag ik dat het merendeel van mijn jaargenoten de tekst had aangegrepen voor het verbeelden van nonnen en monniken in scabreuze houdingen.

Ik verzeilde ook in het cabaretcircuit. Op een avond, toen ik voor een rijke familie optrad en er telkens iets onverwachts gebeurde – een hond die aansloeg of de voordeur die dwars door een gevoelig bedoeld liedje heen rinkelde – smolten alle zenuwen die ik had gehad weg en stond ik daar kalm te denken: dit is wat ik te bieden heb – te nemen of te laten. Sindsdien heb ik nooit meer enige podiumvrees gevoeld.

Het eerste jaar na het behalen van het diploma dat ik geen enkele keer aan iemand heb hoeven laten zien, zocht ik vergeefs een geïnteresseerde uitgever. In het Vlaanderen van destijds vond men de door mij getekende gezichten en gezichtjes niet lief genoeg. Dan maar naar Nederland, waar ik soms na een urenlange treinreis weer binnen tien minuten buiten stond omdat de medewerker met wie ik had afgesproken niet aanwezig bleek. Ook werd ik wel naar huis gestuurd met een opdracht – bijvoorbeeld het ontwerpen van postkaarten – om daarna een brief te krijgen dat mijn werk niet

paste bij de uitgeverij. Uiteindelijk vond ik een klein fonds, dat ik in 1984 omruilde voor Querido.

Toen ik met mijn eerste cabaretprogramma het Camerettenconcorso won, werd ik uitgenodigd in een tv-praatprogramma. Dat de als dwarsligger bekendstaande Johan Anthierens mij zou interviewen, sprak me zeer aan, maar tegenover een jonge meisjesachtig ogende vrouw als ik wist hij geen andere dan clichématige vra-

gen te stellen: leuk smoeltje maar niks te vertellen, dat werk. Zulk soort ervaringen had ik vaker, en niet alleen omdat ik een vrouw ben. Toen na vijftientig jaar boeken, optredens en prijzen in een biografie van Annie M.G. Schmidt geheel ten onrechte een typische jarenzeventigbrief over de sekseverschillen tussen Jip en Janneke, die haaks stond op alles wat ik al die jaren had gedaan, aan mij werd toegeschreven (geen fout van de auteur zelf overigens) werd ik overstelpt met verzoeken van tv-praatprogramma's en tijdschriften. Nooit daarvoor of daarna heb ik ook maar enigszins zo'n belangstelling van de media meegemaakt in verband met wat wél van mijn hand was.

*Toen mijn moeder uit
Winnie de Poeh voorlas
en er zelf hard om moest
lachen begreep ik dat
kinderboeken geen
reservaat hoefden te zijn*

BEGINNENDE MENSEN

Voor mijn eerste roman werd gepubliceerd, had ik al jaren kinderboeken geschreven en getekend. Vanwege die combinatie bedacht ik een vorm waarbij de tekeningen het verhaal meevertelden en geen tautologische illustratie werden. Ze stonden op welbepaalde plaatsen binnen het verhaal, iets wat ik met schaar en lijm in elkaar knutselde. Ook werden de tekeningen meermaals zijsprongen of zetten ze de tekst in een verband dat alleen een tekening kon tonen. Inmiddels heeft de Wacom-tablet zijn intrede gedaan, waardoor de schaar niet meer nodig is.

In al mijn werk probeer ik zwaarte en lichtheid in evenwicht te brengen, het soort humor te bezigen dat wortelt in ernst, en het soort verbeelding dat wortelt in werkelijkheid. Zo is de verbeelding in *Toen mijn vader een struik werd* gebaseerd op de werkelijkheid van vluchtelingen, met wie mijn ouders, mijn grootouders en ikzelf soms te maken hadden.

Het verschil tussen een roman en een kinderboek zit hem voor mij alleen in de mate van complexiteit en in het perspectief, dat voor kinderboeken bij beginnende mensen ligt.

In de jaren tachtig was in Nederland een klimaat ontstaan waarin goede kinderliteratuur kon gedijen, wat vanaf de jaren negentig ook in Vlaanderen het geval werd. Journalisten schreven erover en scheidden originaliteit en een goede stijl van de vele clichés en oppervlakkigheden binnen het genre. Ik zat als jonkie naast Annie M.G. Schmidt te signeren en keek met plezier naar de grote rij mensen van verschillende

Proza begint voor mij met beelden in mijn hoofd, poëzie met een zin die me invalt, of soms alleen maar een woord

vreemdend, want ik had allang ondervonden dat mijn boeken helemaal niet elitair waren en door allerlei soorten kinderen en volwassenen werden gelezen, bovendien deed ik uiterst on-elitaire dingen, zoals het basaal enthousiasmeren van kinderen in een Haagse volkswijk of aan de niet-toeristische kant van Aruba. Maar, zoals ook bij andere takken van kunst het geval was, het etiket “elitair” rukte op en ik werd jarenlang nog nauwelijks in Nederland gevraagd, gelukkig wel in Vlaanderen, Duitsland en elders. Typerend was mijn in 2003 verschenen kinderboek *Kweenie*, een op de computer gemaakt verhaal over verhalen, dat in Nederland niets teweegbracht, in Duitsland op een eindejaarslijstje van een grote krant kwam en daar en in Vlaanderen nog vorig jaar inspiratiebron was voor theater- of woordacademievoorstellingen. En intussen vloog ook mijn boek *Iep!* de wereld over.

Een jaar of vier geleden zat ik weer eens naast iemand met een grote rij lezers voor zich die een handtekening wilden, alleen was het dit keer een onbekende schnabbelaar in het muizenpak van Geronimo Stilton, die nephandtekeningen uitdeelde. *Sic transit gloria mundi*, zou mijn vader zeggen als hij toen niet allang dood was.

DENKBEELDIGE TENT

Mijn poëzie ontstond vanuit de liedteksten die ik voor mijn cabaretprogramma's schreef. Ik wilde allerlei andere mogelijkheden en vormen onderzoeken. Een liedtekst moet in één keer overkomen, poëzie mag er langer over doen. Naast de beeldspraak hecht ik aan de muzikaliteit van mijn zinnen. Ik ben nog steeds bezig nieuwe mogelijkheden uit te proberen. En waar proza voor mij eerder lijkt op een huis dat ik aan het bouwen ben zonder nog te weten hoe het er uiteindelijk uit zal zien, lijkt poëzie meer op een tent waar ik op tijd en stond in kruip om iets toe te voegen of te verleggen, en wat erin ligt dan weer even met rust te laten en op afstand te houden om het daarna scherper te kunnen zien. En terwijl proza voor mij begint met beelden in mijn hoofd, begint poëzie met een zin die me invalt, of soms alleen maar een woord. Ik kan het vage gevoel hebben dat een gedicht het nog niet helemaal is, en over straat wandelen, waar me dan opeens een woord invalt, en daarna thuis in die denkbeeldige tent merken dat dat ene woord het geheel in orde brengt en het gedicht voor mij af is, wat anderen er ook over denken.

generaties die op een handtekening van haar stonden te wachten.

Met de steeds sterkere dominantie van het marktdenken en het verwarren van kwantiteit en kwaliteit veranderde die sfeer. Het begon voor mij met een middelmatig schrijver die betoogde dat die geprezen kinderliteratuur elitair was, en met een ouderavond waarop werd beweerd dat de kinderboeken van Querido beter niet gekocht konden worden. Het werkte be-

DIE SCHEPPINGSDRANG HEEFT MIJ

Die zich niets van pensioengerechtigde leeftijden aantrekkende scheppingsdrang is soms knap vermoeiend, maar ik kan me niet voorstellen hoe mijn leven zou zijn zonder deze beheptheid die me veel goeds heeft gebracht, zoals alle reacties van lezers – van jonge kinderen tot bejaarden –, al dat uitbundig lachend of aandachtig luisterend publiek, de vijftienhonderd mensen die ik in Frankfurt een zuiver driestemmig akkoord liet zingen, de erkenning in de vorm van prijzen waarmee ik ook nog eens een financiële buffer kon opbouwen, en nog veel meer. En ik heb trouwens ook een kind geboort en vond dat prachtig, maar die andere drang is niet aan sekse gebonden, al werden nog in 2002 in het leerboek Nederlands van mijn zoon alle vrouwelijke auteurs in één hoofdstuk bijeengegrepen, terwijl de rest van het boek over mannelijke auteurs ging.

Ja, ook ik heb zoals vele anderen scheppingsdrang. Of moet ik zeggen: die scheppingsdrang heeft mij, en zal mij houden ook.

Meer van en over Joke van Leeuwen is te lezen op www.onserfdeel.be/joke-van-leeuwen

NOTEN

- 1 LIESELOT DE TAEYE, 'Van het oude continent naar een vergeten toekomst. "De onervarenen" van Joke van Leeuwen', *Ons Erfdeel*, jg. 59 (2016), nr. 2, pp. 139-140
- 2 CYRILLE OFFERMANS, 'Hoop op een nieuw begin. Joke van Leeuwen duikt in de Franse Revolutie', *Ons Erfdeel*, jg. 56 (2013), nr. 1, pp. 143-144
- 3 CYRILLE OFFERMANS, 'Engagement op niveau', *Ons Erfdeel*, jg. 42 (1999), nr. 2, pp. 278-279
- 4 PMS staat voor "psycho-medisch-sociale centra" en is in Vlaanderen, samen met de centra voor medisch schooltoezicht, opgegaan in de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB)
- 5 In Vlaanderen gaan studenten "op kot", in Nederland gaan ze "op kamers"